CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
JULIANE KOKOTT
prezentate la 23 aprilie 2009 [1]

I — Introducere

1. Prezenta procedură oferă din nou ocazia Curții să își precizeze, cu privire la un aspect important, jurisprudența referitoare la imputarea în interiorul grupurilor de întreprinderi a răspunderii pentru încălcarea normelor privind înțelegerile. Spre deosebire de recenta cauză ETI și alții [2], aici nu este însă vorba despre o problemă de succesiune a întreprinderilor, ci despre condițiile în care o societate-mamă răspunde pentru încălcările normelor privind înțelegerile săvârșite de filialele sale.

2. Contextul acestei cauze este o procedură în domeniul înțelegerilor, în care Comisia a constatat că patru filiale deținute în proporție de 100 % de Akzo Nobel NV încălcaseră articolul 81 alineatul (1) CE, precum și articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE [3], prin participarea la acorduri contrare normelor privind înțelegerile, în domeniul clorurii de colină. Cu toate că societatea-mamă Akzo Nobel nu participase ea însăși la înțelegere, a fost obligată solidar alături de filialele sale la plata unei amenzi. Decizia adoptată de Comisie în acest sens la 9 decembrie 2004 [4] (denumită în continuare „decizia în litigiu") a fost confirmată în integralitate de Tribunalul de Primă Instanță prin Hotărârea din 12 decembrie 2007 [5] (denumită în continuare „hotărârea atacată").

3. Curtea este sesizată acum cu un recurs formulat de Akzo Nobel NV și de patru alte societăți din grupul Akzo Nobel. Părțile sunt în esență de acord că o societate-mamă poate fi trasă la răspundere pentru încălcările normelor privind înțelegerile dacă exercită o influență decisivă asupra acestora. Problema foarte controversată este însă dacă o astfel de influență poate fi prezumată în cazul unei deținere de către societatea-mamă a 100 % din capitalul filialelor sale sau dacă, în plus, trebuie să existe indicii concrete pentru o influență a societății-mamă asupra comportamentului comercial al filialelor sale. În această privință, jurisprudența Tribunalului de Primă Instanță nu este unitară [6]. De asemenea, trebuie să se clarifice la ce anume trebuie să se refere influența decisivă a societății-mamă (obiectul de referință al influenței decisive).

1 — Limba originală: germana.
2 — Hotărârea din 11 decembrie 2007 (C-280/06, Rep., p. I-10893).
3 — Acordul privind Spațiul Economic European (JO 1994, L 1, p. 3, Ediție specială, 11/vol. 53, p. 4).
4 — Decizia 2005/566/CE din 9 decembrie 2004 a Comisiei privind o procedură de aplicare a articolului 81 din Tratatul CE și a articolului 53 din Acordul privind SEE (cauza COMP/E-2/37.533 – Clorură de colină) (JO 2005, L 190, p. 22).
5 — T-112/05, Rep., p. II-5049.
6 — Pentru detalii în această privință, a se vedea punctele 63-68 din prezentele concluzii.

II — Cadrul juridic

4. Cadrul juridic al prezentei cauze este reprezentat de articolul 81 alineatul (1) CE, de articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE, precum și de articolul 23 alineatul (2) din Regulamentul (CE) nr. 1/2003 [7].

5. Potrivit dispozițiilor relevante ale articolului 81 alineatul (1) CE:

„Sunt incompatibile cu piața comună și interzise orice acorduri între întreprinderi, orice decizii ale asocierilor de întreprinderi și orice practici concertate care pot afecta comerțul dintre statele membre și care au ca obiect sau efect împiedicarea, restrângerea sau denaturarea concurenței în cadrul pieței comune și, în special, cele care:

(a) stabilesc, direct sau indirect, prețuri de cumpărare sau de vânzare sau orice alte condiții de tranzacționare;

(b) limitează sau controlează producția, comercializarea, dezvoltarea tehnică sau investițiile;

(c) împart piețele sau sursele de aprovizionare;

[…]”

6. Articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE conține în esență o dispoziție identică din punct de vedere al conținutului cu articolul 81 alineatul (1) CE, dar care se referă la comerțul dintre părțile la Acordul privind SEE și la domeniul de aplicare teritorial al acestuia.

7. Articolul 23 alineatul (2) din Regulamentul nr. 1/2003 prevede:

„Comisia poate aplica, prin decizie, amenzi asupra întreprinderilor și asociațiilor de întreprinderi atunci când, în mod intenționat sau din neglijență, acestea:

7 — Regulamentul (CE) nr. 1/2003 al Consiliului din 16 decembrie 2002 privind punerea în aplicare a normelor de concurență prevăzute la articolele 81 și 82 din tratat (JO 2003, L 1, p. 1, Ediție specială, 08/vol. 1, p. 167).

a) încalcă articolul 81 sau articolul 82 din tratat […]

[…]

Pentru fiecare întreprindere și asociație de întreprinderi care participă la încălcarea normelor, amenda nu depășește 10 % din cifra de afaceri totală din exercițiul financiar precedent.

[…]”

III — Contextul litigiului

A — *Situația de fapt și procedura administrativă*

8. Potrivit constatărilor Comisiei la care Tribunalul se referă în hotărârea atacată [8], situația de fapt este următoarea.

8 — A se vedea în special punctele 1-20 din hotărârea atacată.

9. După primirea, în aprilie 1999, a unei cereri din partea unei întreprinderi americane de aplicare a așa-numitei „comunicări privind cooperarea”, Comisia a inițiat investigații în sectorul clorurii de colină la nivel mondial.

10. Clorura de colină face parte din grupul vitaminelor hidrosolubile din complexul B (vitamina B4) și este utilizată în principal ca aditiv alimentar în industria alimentației animale. În afară de producători, pe piața clorurii de colină operează, pe de o parte, prelucrătorii, care cumpără produsul de la producători sub formă lichidă și îl transformă în clorură de colină pe suport fie pentru producător, fie pentru ei înșiși și, pe de altă parte, întreprinderile distribuitoare.

11. De asemenea, recurentele, cinci societăți ale grupului Akzo Nobel, fac parte din operatorii de pe piața clorurii de colină. Akzo Nobel NV, cu sediul în Țările de Jos este societatea-mamă a grupului și deține (ca pură societate holding) 100 % din capitalul filialelor sale Akzo Nobel Chemicals International BV și Akzo Nobel Nederland BV. Aceasta din urmă deține 100 % din capitalul filialei sale Akzo Nobel Chemicals BV, care, la rândul său, deține toate părțile sociale ale filialei sale Akzo Nobel Functional Chemicals BV.

12. După finalizarea investigațiilor sale, Comisia a constatat, la articolul 1 din decizia în litigiu, că recurentele au participat, atât la

nivel mondial, cât și la nivel european la acorduri și practici concertate cu privire la stabilirea prețurilor, cu privire la împărțirea piețelor și la acțiunile împotriva concurenților din sectorul clorurii de colină și, astfel, au încălcat articolul 81 alineatul (1) CE și articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE [9].

13. Pentru încălcările constatate, prin articolul 2 din decizia în litigiu, Comisia a aplicat Akzo Nobel NV, Akzo Nobel Nederland BV, Akzo Nobel Chemicals International BV, Akzo Nobel Chemicals BV și Akzo Nobel Functional Chemicals BV, în calitate de debitoare solidare, o amendă în cuantum de 20,99 milioane de euro.

14. La articolul 3 din decizia în litigiu, Comisia a impus recurentelor să înceteze imediat încălcările menționate la articolul 1 și să se abțină în viitor de la comportamentele ilicite constatate, precum și de la toate măsurile având același obiect sau același efect.

15. În motivare, Comisia a precizat că, datorită lipsei autonomiei economice a filialelor, decizia sa trebuie adresată și societății-mamă Akzo Nobel NV, cu toate că, spre deosebire de filialele menționate, aceasta nu a participat ea însăși la înțelegere [10]. Pentru același motiv, Comisia fundamentează întreaga decizie și în special calcularea cuantumului amenzii pe cota de piață și pe cifra de afaceri a Akzo Nobel în calitate de grup de întreprinderi [11].

B — *Procedura judiciară*

16. Akzo Nobel NV, Akzo Nobel Nederland BV, Akzo Nobel Chemicals International BV, Akzo Nobel Chemicals BV și Akzo Nobel Functional Chemicals BV au formulat împreună o acțiune împotriva deciziei în litigiu a Comisiei la Tribunalul de Primă Instanță și au solicitat anularea deciziei respective, precum și obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată. La rândul său, Comisia a solicitat respingerea acțiunii ca inadmisibilă sau ca vădit nefondată în ceea ce privește Akzo Nobel Nederland, Akzo Nobel Chemicals International și Akzo Nobel Chemicals, respingerea acțiunii în ceea ce privește celelalte capete de cerere și obligarea reclamantelor la plata cheltuielilor de judecată.

17. Prin hotărârea atacată, la 12 decembrie 2007, Tribunalul de Primă Instanță a confirmat în întregime decizia atacată. Acesta a respins acțiunea și a obligat reclamantele la plata cheltuielilor de judecată.

9 — În afara articolului 81 CE, decizia se întemeiază pe articolul 53 din Acordul privind SEE, începând de la 1 ianuarie 1994, data intrării în vigoare a acestui acord.

10 — A se vedea punctele 168-175 din decizia în litigiu.

11 — A se vedea punctele 12, 42, 44 și 201-203 din decizia în litigiu.

18. Prin intermediul recursului pe care l-au introdus împreună și care a fost primit la grefa Curții la 3 martie 2008, Akzo Nobel NV, Akzo Nobel Nederland BV, Akzo Nobel Chemicals International BV, Akzo Nobel Chemicals BV și Akzo Nobel Functional Chemicals BV solicită Curții:

— anularea hotărârii atacate, în măsura în care prin aceasta s-a respins motivul întemeiat pe faptul că societății Akzo Nobel NV i s-a imputat în mod greșit răspunderea comună și solidară;

— anularea deciziei în litigiu, în măsura în care prin aceasta i s-a imputat răspunderea societății Akzo Nobel NV, precum și

— obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată din procedura de recurs și din procedura din fața Tribunalului de Primă Instanță, în măsura în care acestea privesc motivul invocat în cadrul recursului.

19. La rândul său, Comisia solicită:

— respingerea recursului și

— obligarea recurentelor la plata cheltuielilor de judecată.

20. Procedura de recurs în fața Curții s-a desfășurat în scris. Niciuna dintre părți nu a solicitat desfășurarea unei proceduri orale.

IV — Apreciere

A — *Admisibilitatea recursului*

21. Comisia invocă în primul rând două obiecții împotriva admisibilității recursului.

22. Prin intermediul primei obiecții, Comisia contestă calitatea procesuală activă, respectiv interesul de a exercita acțiunea al unei mari părți a recurentelor. Comisia invocă faptul că prin recurs se contestă numai răspunderea solidară a Akzo Nobel NV, astfel încât societăților Akzo Nobel Nederland BV, Akzo Nobel Chemicals International BV, Akzo Nobel Chemicals BV și Akzo Nobel Functional Chemicals BV le lipsește *locus standi*.

23. Această obiecție a Comisiei nu poate fi reținută. În conformitate cu articolul 56 al doilea paragraf prima teză din Statutul Curții, *calitatea procesuală activă* a tuturor recurentelor rezultă chiar din împrejurarea că au căzut în pretenții cu privire la cererile lor în cadrul procedurii desfășurate la Tribunal [12].

24. În ceea ce privește *interesul de a exercita calea de atac*, potrivit unei jurisprudențe constante, este necesar ca, prin rezultatul său, recursul să poată aduce un beneficiu părții care l-a formulat [13]. În ceea ce privește Akzo Nobel Nederland BV, Akzo Nobel Chemicals International BV, Akzo Nobel Chemicals BV și Akzo Nobel Functional Chemicals BV, existența acestei condiții trebuie să fie de asemenea afirmată, deoarece, chiar dacă recursul este îndreptat numai împotriva răspunderii solidare a Akzo Nobel NV, acesta poate totuși să aducă un avantaj concret și tuturor celorlalte recurente.

25. Astfel, prin Hotărârea Tribunalului a fost confirmată amenda de 20,99 milioane de euro pe care Comisia a aplicat-o în mod solidar recurentelor. Dacă situația ar rămâne aceeași, potrivit principiilor răspunderii solidare, Comisia ar putea să ceară plata întregului cuantum al amenzii de la oricare dintre recurente. Dacă însă în procedura de recurs hotărârea Tribunalului ar fi anulată în ceea ce privește răspunderea Akzo Nobel NV, atunci la stabilirea amenzii nu s-ar mai putea lua în considerare cota de piață, respectiv cifra de afaceri a întregului grup de întreprinderi Akzo Nobel, ceea ce ar avea drept consecință scăderea considerabilă a cuantumului amenzii pe care filialele trebuie să o plătească în mod solidar. Prin urmare, aceasta ar prezenta pentru celelalte recurente avantajul considerabil că întreaga sumă, pe care Comisia o poate cere de la oricare dintre ele potrivit principiilor răspunderii solidare, ar trebui redusă în mod substanțial. În plus, în acest mod s-ar diminua riscul eventual al unui eșec al repartizării datoriei solidare în raporturile interne din cadrul grupului de întreprinderi.

26. Prin intermediul celei de a doua obiecții împotriva admisibilității recursului, Comisia arată că anumite părți ale motivului de recurs reprezintă *motive noi inadmisibile*. Astfel, potrivit Comisiei, recurentele nu au contestat în fața Tribunalului de Primă Instanță aplicabilitatea ca atare a prezumției că o societate-mamă exercită o influență decisivă asupra unei filiale deținute în proporție de 100 %. În plus, recurentele nu au arătat în primă instanță – astfel cum susțin în prezent – că o concepție extensivă a obiectului de referință al influenței decisive încalcă principiul răspunderii personale.

27. Această obiecție a Comisiei trebuie să fie de asemenea respinsă.

12 — A se vedea de asemenea Hotărârea din 20 septembrie 2001, Procter & Gamble/OAPI (C-383/99 P, Rec., p. I-6251, punctul 18), Hotărârea din 7 iunie 2007, Wunenburger/Comisia (C-362/05 P, Rep., p. I-4333, punctul 36), și Hotărârea din 17 iulie 2008, Campoli/Comisia (C-71/07 P, Rep., p. I-5887, punctul 39).

13 — Hotărârea din 19 octombrie 1995, Rendo și alții/Comisia (C-19/93 P, Rec., p. I-3319, punctul 13), Hotărârea din 13 iulie 2000, Parlamentul European/Richard (C-174/99 P, Rec., p. I-6189, punctul 33), și Hotărârea din 3 aprilie 2003, Parlamentul European/Samper (C-277/01 P, Rec., p. I-3019, punctul 30). A se vedea de asemenea concluziile pe care le-am prezentat la 13 decembrie 2007 în cauza Bertelsmann și Sony Corporation of America/Impala (Hotărârea din 10 iulie 2008, C-413/06 P, Rep., p. I-4951, punctul 75).

28. Într-adevăr, potrivit articolului 42 alineatul (2) coroborat cu articolul 118 din Regulamentul de procedură al Curţii, este inadmisibil să se invoce noi motive în cadrul recursului. Recurentului îi este totuşi permis să prezinte argumente noi în susţinerea motivelor deja invocate în primă instanţă, în special ca reacţie la opinia juridică exprimată de Tribunal în hotărârea atacată [14]. Contrar opiniei Comisiei, criteriul decisiv nu este acela dacă recurentele invocă un argument nou, ci dacă argumentul nou introdus reprezintă un motiv autonom de recurs sau numai o extindere admisibilă a unui motiv invocat deja în cadrul procedurii [15].

29. Chiar dacă s-ar presupune că, în realitate, recurentele au contestat aplicabilitatea prezumţiei ca atare numai în procedura de recurs, prin aceasta recurentele ar fi extins numai un motiv deja invocat în primă instanţă. Încă în primă instanţă recurentele au invocat, printre altele, că Akzo Nobel NV a fost obligată în mod eronat ca debitoare solidară la plata amenzii întrucât, în lipsa exercitării unei „influenţe decisive" asupra comportamentului pe piaţă al filialelor sale, aceasta nu forma împreună cu filialele o entitate economică unică şi, prin urmare, nici o întreprindere în sensul articolului 81 CE. Contestarea de către recurente în mod expres, în procedura de recurs, a aplicabilităţii prezumţiei ca atare reprezintă numai un argument suplimentar în sprijinul lipsei unei „influenţe decisive" a Akzo Nobel NV, lipsă susţinută de recurente în primă instanţă. În realitate, această prezumţie serveşte numai aplicării practice şi configurării criteriului „influenţei decisive", aşadar prezumţia menţionată este strâns legată de acest criteriu.

30. Toate aceste consideraţii sunt aplicabile în special având în vedere că, în conformitate cu articolul 225 CE, cu articolul 58 primul paragraf din Statutul Curţii de Justiţie şi cu articolul 112 alineatul (1) litera (c) din Regulamentul de procedură al Curţii, un recurs nu se poate limita să repete motivele şi argumentele deja prezentate în faţa Tribunalului de Primă Instanţă, ci trebuie să indice cu precizie elementele criticate din hotărârea Tribunalului [16]. Întrucât, în hotărârea atacată, Tribunalul a insistat în mod deosebit asupra prezumţiei [17], recurentele au fost ţinute să analizeze şi ele această prezumţie în cadrul recursului. În schimb, în primă instanţă, acest lucru nu fusese încă absolut necesar deoarece – spre deosebire de Tribunal în hotărârea atacată – Comisia nu analizase în detaliu respectiva prezumţie în decizia în litigiu.

31. Nici raţiunea articolului 118 din Regulamentul de procedură al Curţii de Justiţie nu

14 — Hotărârea din 24 septembrie 2002, Falck şi Acciaierie di Bolzano/Comisia (C-74/00 P şi C-75/00 P, Rec., p. I-7869, punctul 178), Hotărârea din 18 ianuarie 2007, PKK şi KNK/Consiliul (C-229/05 P, Rep., p. I-439, punctele 64-66), precum şi Hotărârea din 11 decembrie 2008, Comisia/Département du Loiret (C-295/07 P, Rep., p. I-9363, punctul 99). A se vedea de asemenea concluziile pe care le-am prezentat la 26 octombrie 2006 în cauza Alcon/OAPI (Hotărârea din 26 aprilie 2007, C-412/05 P, Rep., p. I-3569, punctele 17 şi 18).

15 — A se vedea în această privinţă jurisprudenţa citată la nota de subsol 14. În acelaşi sens, dar cu privire la articolul 42 alineatul (2) din Regulamentul de procedură, a se vedea Hotărârea din 19 mai 1983, Verros/Parlamentul European (306/81, Rec., p. 1755, punctul 9), Hotărârea din 22 noiembrie 2001, Ţările de Jos/Consiliul (C-301/97, Rec., p. I-8853, punctele 166 şi 169), precum şi Hotărârea din 15 decembrie 2005, Italia/Comisia (C-66/02, Rec., p. I-10901, punctele 85 şi 86).

16 — Hotărârea din 4 iulie 2000, Bergaderm şi Goupil/Comisia (C-352/98 P, Rec., p. I-5291, punctele 34 şi 35), Hotărârea din 22 decembrie 2008, British Aggregates/Comisia (C-487/06 P, Rep., p. I-10515, punctul 121), precum şi Hotărârea din 2 aprilie 2009, Bouygues şi Bouygues Télécom/Comisia (C-431/07 P, Rep., p. I-2665, punctul 86). A se vedea de asemenea Hotărârea din 2 aprilie 2009, France Télécom/Comisia (C-202/07 P, Rep., p. I-2369, punctul 69).

17 — A se vedea punctele 60-62 din hotărârea atacată.

impune în prezenta cauză o altă apreciere juridică. Potrivit unei jurisprudențe constante, această dispoziție are rolul să evite situația în care Curtea de Justiție examinează un litigiu mai amplu decât cel asupra căruia s-a pronunțat Tribunalul. Prin urmare, în cadrul unui recurs, competența Curții este limitată la aprecierea soluției legale cu privire la motivele și la argumentele dezbătute în primă instanță [18]. În prezenta cauză, Tribunalul s-a ocupat deja în mod detaliat de condițiile și aplicabilitatea prezumției cu privire la Akzo Nobel NV [19].

32. La fel, argumentul recurentelor potrivit căruia o concepție extensivă a obiectului de referință al influenței decisive încalcă principiul răspunderii personale nu reprezintă un motiv nou inadmisibil, deoarece recurentele au invocat deja în fața Tribunalului de Primă Instanță faptul că influența decisivă a societății-mamă trebuie luată în considerare numai atunci când se referă la anumite aspecte ale politicii comerciale ale filialelor [20]. Tribunalul – care în această privință pornește de la ideea unei concepții extensive a obiectului de referință – a respins acest argument în hotărârea atacată. Prin faptul că recurenții critică acum consecințele acestei interpretări – în opinia lor prea largă –, aceștia nu fac decât să răspundă considerațiilor expuse de Tribunal în această privință.

18 — Hotărârea din 1 iunie 1994, Comisia/Brazzelli Lualdi și alții (C-136/92 P, Rec., p. I-1981, punctele 57-59), Hotărârea din 28 iunie 2005, Dansk Rørindustri și alții/Comisia (C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P-C-208/02 P și C-213/02 P, Rec., p. I-5425, punctul 165), Hotărârea din 21 septembrie 2006, JCB Service/Comisia (C-167/04 P, Rec., p. I-8935, punctul 114), Hotărârea PKK și KNK/Consiliul, citată anterior (punctele 61 și 66), precum și Hotărârea France Télécom/Comisia, citată anterior (punctul 60).

19 — A se vedea din nou punctele 60-62 din hotărârea atacată.

20 — A se vedea punctul 63 din hotărârea atacată, în care acest argument este desemnat chiar ca „argument central”.

33. Prin urmare, argumentul recurentelor reprezintă un argument nou admisibil cu privire la un motiv care a făcut deja obiectul procedurii în primă instanță. Nici în această privință nu există pericolul că, în recurs, Curtea ar putea să își depășească competența, întrucât Tribunalul a examinat în mod detaliat problema obiectului de referință al influenței decisive a societății-mamă [21].

34. În consecință, recursul este admisibil în totalitate.

B — *Temeinicia recursului*

35. Recurentele susțin că decizia în litigiu a fost adresată în mod greșit societății Akzo Nobel NV, care, în calitate de societate-mamă a grupului Akzo Nobel, este considerată în mod incorect răspunzătoare pentru încălcările normelor privind înțelegerile săvârșite de filialele sale. Pe această bază, recurentele invocă un singur motiv de recurs împotriva hotărârii din primă instanță. Recurentele susțin că Tribunalul a interpretat și a aplicat în mod greșit noțiunea de întreprindere de la articolul 81 CE, respectiv de la articolul 23 alineatul (2) din Regulamentul nr. 1/2003, prin faptul că a considerat că Akzo Nobel NV și filialele sale constituie *o întreprindere*.

21 — A se vedea punctele 63-65 din hotărârea atacată.

1. Observaţie preliminară

36. Problema fundamentală a imputării încălcărilor normelor privind înţelegerile constă în faptul că destinatarii normelor de concurenţă şi destinatarii deciziilor autorităţilor din domeniul concurenţei nu sunt în mod necesar aceiaşi [22].

37. Astfel, în timp ce normele de concurenţă se adresează întreprinderilor şi se aplică în mod direct acestora, independent de organizarea şi de forma lor juridică [23], deciziile autorităţilor din domeniul concurenţei prin care sunt sancţionate încălcări ale normelor de concurenţă pot fi adresate numai persoanelor, nu în ultimul rând pentru că astfel de decizii trebuie, dacă este cazul, să fie executate [24]. De aceea, în fiecare caz în care o autoritate competentă în domeniul concurenţei sancţionează o încălcare a normelor privind înţelegerile, se pune problema imputării acestei încălcări unei persoane concrete [25].

38. Alegerea criteriilor pentru imputare trebuie să ia în considerare atât caracterul sancţionator al măsurilor aplicate, cât şi sensul şi scopul acestora.

39. Din caracterul sancţionator al măsurilor aplicate de autorităţile din domeniul concurenţei pentru sancţionarea încălcărilor normelor privind înţelegerile – în special amenzi – rezultă că este vorba despre un domeniu cel puţin înrudit cu dreptul penal. Din acest motiv, pentru imputarea încălcărilor normelor privind înţelegerile este decisiv *principiul răspunderii personale* [26], care la rândul său îşi are originea în principiul statului de drept şi în principiul culpei [27]. Răspunderea personală semnifică faptul că o încălcare a normelor privind înţelegerile trebuie imputată în principiu persoanei fizice

22 — În această privinţă şi cu privire la consideraţiile următoare, a se vedea de asemenea concluziile pe care le-am prezentat la 3 iulie 2007 în cauza ETI şi alţii (Hotărârea din 11 decembrie 2007, C-280/06, Rep., p. I-10893, punctele 68-72).

23 — Hotărârea ETI şi alţii, citată anterior (punctele 38 şi 43).

24 — În conformitate cu articolul 256 alineatul (1) CE, deciziile Comisiei care conţin o obligaţie de plată sunt titluri executorii. În timp ce versiunea în limba germană a tratatului nu cuprinde alte precizări, dintr-o serie de alte versiuni lingvistice rezultă că trebuie să fie vorba despre caracterul executoriu al deciziilor Comisiei, care au fost adoptate împotriva unor persoane fizice sau juridice; a se vedea, de exemplu, versiunea franceză („personnes"), versiunea italiană („persone"), versiunea engleză („persons"), versiunea portugheză („pessoas") şi versiunea spaniolă („personas"), precum şi versiunea olandeză („natuurlijke of rechtspersonen"), care este deosebit de clară.

25 — Deosebit de clare în această privinţă sunt Hotărârea Tribunalului din 17 decembrie 1991, Enichem Anic/Comisia (T-6/89, Rec., p. II-1623, punctul 236), şi Hotărârea Tribunalului din 20 aprilie 1999, Limburgse Vinyl Maatschappij şi alţii/Comisia (T-305/94-T-307/94, T-313/94-T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 şi T-335/94, Rec., p. II-931, punctul 978). A se vedea în acelaşi sens Hotărârea din 7 ianuarie 2004, Aalborg Portland şi alţii/Comisia (C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P şi C-219/00 P, Rec., p. I-123, punctul 60).

26 — Hotărârea din 8 iulie 1999, Comisia/Anic Partecipazioni (C-49/92 P, Rec., p. I-4125, punctele 78 şi 145), şi Hotărârea ETI şi alţii, citată la nota de subsol 2 (punctul 39). De regulă, şi în ordinile juridice naţionale ale statelor membre, principiul răspunderii personale reprezintă punctul de pornire pentru imputarea încălcărilor normelor privind înţelegerile.

27 — A se vedea, în această privinţă, Concluziile prezentate de avocatul general Ruiz-Jarabo Colomer la 11 februarie 2003 în cauza Aalborg Portland şi alţii/Comisia, citată la nota de subsol 25, (în special punctele 63-65). Principiul culpei este exprimat de asemenea, de exemplu, în articolul 23 alineatul (2) din Regulamentul nr. 1/2003, potrivit căruia actele săvârşite *intenţionat* sau *din neglijenţă* sunt sancţionate cu amendă.

sau persoanei juridice care exploatează întreprinderea participantă la înțelegere [28]. Cu alte cuvinte, răspunderea revine subiectului de drept care organizează și administrează această întreprindere.

40. În ceea ce privește sensul și scopul măsurii aplicate, trebuie să se ia în considerare că aceasta servește aplicării efective a normelor privind protecția împotriva denaturării concurenței [articolul 3 alineatul (1) litera (g) CE]. De aceea, aceste măsuri urmăresc descurajarea operatorilor economici de la a săvârși încălcări ale normelor privind înțelegerile [29].

41. Prin adoptarea criteriului răspunderii personale se aduce în același timp, de regulă, o contribuție la punerea în aplicare efectivă a normelor concurenței, având în vedere că persoana care exploatează o întreprindere are și o influență decisivă asupra comportamentului acesteia pe piață. Sub presiunea sancțiunilor aplicate, persoana respectivă trebuie să modifice comportamentul întreprinderii pe piață, astfel încât întreprinderea respectivă să aibă un comportament conform normelor concurenței. În același timp, sancțiunea are un efect preventiv general, prin faptul că descurajează și alți operatori economici să săvârșească încălcări ale normelor privind înțelegerile.

42. Având în vedere structura organizatorică din ce în ce mai complexă a operatorilor economici, este foarte posibil ca o întreprindere să fie compusă din mai multe societăți și ca persoana fizică sau persoana juridică răspunzătoare în realitate pentru încălcarea normelor privind înțelegerile să nu fie persoana – sau să nu fie singura persoană – care apare în exterior ca participantă la înțelegere. Cu toate acestea, în ceea ce privește aplicarea normelor de concurență, nu este relevantă separarea formală dintre societăți, care rezultă din personalitatea lor juridică diferită, ci mai degrabă aspectul dacă aceste societăți au un comportament unitar pe piață [30].

43. De exemplu, dacă într-o structură de grup societatea-mamă exercită o influență decisivă asupra filialelor sale, dintre care câteva au participat la rândul lor – împreună cu terți – la o înțelegere, principiul răspunderii personale, precum și obiectivul punerii efective în aplicare a normelor de concurență impun, în scopul sancționării încălcării normelor privind înțelegerile, ca toate societățile grupului care au participat la înțelegere să răspundă solidar împreună cu societatea-

28 — A se vedea în acest sens Hotărârea din 16 noiembrie 2000, KNP BT/Comisia (C-248/98 P, Rec., p. I-9641, punctul 71), Hotărârea Cascades/Comisia (C-279/98 P, Rec., p. I-9693, punctul 78), Hotărârea Stora Kopparbergs Bergslags/Comisia (C-286/98 P, Rec., p. I-9925, punctul 37), și Hotărârea SCA Holding/Comisia (C-297/98 P, Rec., p. I-10101, punctul 27). A se vedea în plus Hotărârea Tribunalului din 14 mai 1998, SCA Holding/Comisia (T-327/94, Rec., p. II-1373, punctul 63).

29 — A se vedea în această privință deja Hotărârea din 15 iulie 1970, ACF Chemiefarma/Comisia (41/69, Rec., p. 661, punctul 173), potrivit căreia scopul sancțiunilor pentru încălcări ale normelor privind înțelegerile este „reprimarea comportamentelor ilicite, precum și prevenirea repetării acestora". A se vedea de asemenea Hotărârea din 7 iunie 2007, Britannia Alloys & Chemicals/Comisia (C-76/06 P, Rep., p. I-4405, punctul 22), și Hotărârea ETI și alții (citată la nota de subsol 2, punctele 40 și 41). Cu privire la obiectivul prevenirii încălcărilor viitoare prin descurajarea săvârșirii acestora, a se vedea în plus Hotărârea din 29 iunie 2006, Showa Denko/Comisia (C-289/04 P, Rec., p. I-5859, punctul 61), și Hotărârea SGL Carbon/Comisia (C-308/04 P, Rec., p. I-5977, punctul 37).

30 — În acest sens, Hotărârea din 14 decembrie 2006, Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio (C-217/05, Rec., p. I-11987, punctul 41).

mamă. Numai astfel se poate garanta faptul că la stabilirea cuantumului amenzii care trebuie aplicată se ia în considerare în mod corect capacitatea economică reală a întreprinderii şi că executarea cu succes a amenzii nu este periclitată de eventuale transferări de patrimoniu între societatea-mamă şi filialele sale.

44. În acest sens hotărăşte şi Curtea de Justiţie, într-o jurisprudenţă constantă, că unei societăţi-mamă i se poate imputa comportamentul filialei sale, şi anume în special atunci când, în pofida unei personalităţi juridice proprii, filiala nu îşi stabileşte în mod autonom comportamentul pe piaţă, ci urmează, în principal, instrucţiunile societăţii-mamă [31].

45. Exact această problematică se află în centrul dezbaterii în prezenta cauză. Este necesar să se clarifice dacă Akzo Nobel NV, în calitate de societate-mamă, a fost considerată în mod corect răspunzătoare pentru încălcările săvârşite de filialele sale [32]. Pe de o parte, recurentele arată că Tribunalul s-a întemeiat pe concepţie greşită a sarcinii probei în ceea ce priveşte influenţa decisivă a Akzo Nobel NV asupra filialelor sale (primul aspect al motivului de recurs). Pe de altă parte, Tribunalul s-a înşelat în ceea ce priveşte obiectul de referinţă al acestei influenţe în măsura în care a admis că, în acest scop, trebuie să se ia în considerare toate legăturile organizatorice, economice şi juridice dintre întreprinderi, în timp ce în mod corect ar fi trebuit luată în considerare numai politica comercială *stricto sensu* (al doilea aspect al motivului de recurs).

2. Cu privire la cerinţele pe care trebuie să le îndeplinească dovada că societatea-mamă exercită o influenţă decisivă asupra filialelor sale (primul aspect al motivului de recurs)

46. Primul aspect al motivului de recurs este consacrat cerinţelor pe care trebuie să le îndeplinească dovada că societatea-mamă exercită o influenţă decisivă asupra filialelor sale. Recurentele reproşează Tribunalului că, la punctele 60-62 din hotărârea atacată, a apreciat în mod greşit cerinţele cu privire la dovezi rezultate din jurisprudenţa anterioară.

47. În primul rând, părţile din prezentul litigiu sunt de acord că încălcările normelor privind înţelegerile săvârşite de o filială pot fi

31 — În această privinţă, a se vedea în principal Hotărârea din 14 iulie 1972, Imperial Chemical Industries/Comisia (48/69, Rec., p. 619), punctele 132-135, şi Hotărârea Geigy/Comisia (52/69, Rec., p. 787), punctul 44, precum şi Hotărârea din 21 februarie 1973, Europemballage y Continental Can/Comisia, (6/72, Rec., p. 215), punctul 15. A se vedea, în mod similar, Hotărârea din 16 noiembrie 2000, Metsä-Serla şi alţii/Comisia (C-294/98 P, Rec., p. I-10065), punctul 27, Hotărârea din 2 octombrie 2003, Aristrain/Comisia (C-196/99 P, Rec., p. I-11005), punctul 96, Hotărârea din 28 iunie 2005, Dansk Rørindustri şi alţii/Comisia, citată la nota de subsol 18, punctul 117, şi Hotărârea ETI şi alţii, citată la nota de subsol 2, punctul 39 coroborat cu punctul 49.

32 — Problema înrudită a imputării unei încălcări a normelor privind înţelegerile succesorului pe piaţă al participantului la înţelegere (a se vedea, în această privinţă, de exemplu, Hotărârea ETI şi alţii, citată la nota de subsol 2) nu face obiectul prezentei cauze şi, în consecinţă, nu este tratată în detaliu în continuare. Prezenta cauză priveşte la fel de puţin problema dacă şi în ce condiţii succesorul pe piaţă trebuie să răspundă pentru obligaţiile care rezultă din amenzile aplicate deja predecesorului său.

imputate societății-mamă dacă sunt îndeplinite două condiții cumulative: pe de o parte, societatea-mamă trebuie să fie în măsură să exercite o influență decisivă asupra filialei sale și, pe de altă parte, trebuie să exercite efectiv această influență [33].

48. Pentru ca o societate-mamă *să fie în măsură* să exercite o influență decisivă asupra filialei sale, trebuie să existe mai mult decât o simplă dependență economică a filialei de societatea-mamă [34]. În prezenta cauză nu este însă necesară o analiză aprofundată a naturii legăturii care trebuie să existe în acest scop între cele două societăți [35] deoarece, fără îndoială, o societate-mamă este în orice caz în măsură să exercite o influență decisivă asupra filialei sale, atunci când – precum Akzo Nobel NV în speță – controlează filiala în proporție de 100 % [36], fie printr-o participație directă, fie indirect prin intermediul unei participații la alte societăți.

49. În schimb există o dezbatere contradictorie cu privire la cerințele pe care trebuie să le îndeplinească dovada exercitării efective a unei influențe decisive a societății-mamă asupra filialei sale. Spre deosebire de Comisie, recurentele consideră că o imputare a răspunderii pentru încălcările normelor privind înțelegerile intră în discuție – cel puțin în cazul unui litigiu – numai atunci când, în afara participației de 100 %, există indicii concrete că o filială a fost efectiv influențată de societatea-mamă. Mai simplu, s-ar putea spune că, din punctul de vedere al recurentelor, cerințele cu privire la dovada exercitării unei influențe decisive sunt exprimate în formula „100 % plus X”.

50. Această opinie a recurentelor nu ne convinge. Astfel cum vom explica în continuare, aceasta nu își găsește nicio susținere în jurisprudența actuală a Curții. Dimpotrivă, potrivit acestei jurisprudențe, există o *prezumție relativă* că o societate-mamă care controlează în proporție de 100 % filiala exercită în realitate o influență decisivă asupra acesteia [a se vedea secțiunea a) de mai jos]. În plus, considerăm că nu există niciun motiv pentru a ne îndepărta de la această prezumție și pentru a înăspri cerințele privitoare la dovadă în sensul dorit de recurente, potrivit formulei „100 % plus X” [a se vedea secțiunea b) de mai jos].

33 — A se vedea în acest sens Hotărârea Imperial Chemical Industries/Comisia, citată la nota de subsol 31 (punctul 137), și Hotărârea din 25 octombrie 1983, AEG-Telefunken/Comisia (107/82, Rec., p. 3151, punctul 50, prima frază).

34 — A se vedea în acest sens Hotărârea din 12 iulie 1979, BMW Belgium și alții/Comisia (32/78 și 36/78-82/78, Rec., p. 2435, punctul 24).

35 — Din jurisprudență rezultă că se poate prezuma o influență decisivă, respectiv un control în sensul dreptului concurenței, chiar în cazul unei participații inferioare celei de 100 % (a se vedea de exemplu Hotărârea Imperial Chemical Industries/Comisia, citată anterior la nota de subsol 31, punctele 136 și 137).

36 — Numai în dreptul contractelor de achiziții publice sunt aplicate până în prezent cerințe mai stricte (Hotărârea din 13 octombrie 2005, Parking Brixen, C-458/03, Rec., p. I-8585, punctul 64 și următoarele), și anume atunci când trebuie să se stabilească dacă există o așa-numită „operațiune in house”. Astfel cum am explicat în concluziile prezentate la 1 martie 2005 în cauza Parking Brixen (a se vedea în special punctele 75 și 76), apreciem că acest punct de vedere este eronat. Independent de aceasta, jurisprudența cu privire la „operațiunile in house”, astfel cum rezultă din Hotărârea Parking Brixen, oricum nu poate fi transpusă într-o cauză precum cea prezentă. Această jurisprudență este consacrată de fapt unei forme speciale de control care, întocmai, trebuie să depășească controlul „normal” în sensul dreptului societăților comerciale și al dreptului concurenței: autoritatea publică contractantă trebuie să controleze organismul căruia i s-a acordat contractul „ca pe propriul serviciu”.

a) Prezumţia relativă a exercitării unei influenţe decisive în cazul unei participaţii de 100 % a societăţii-mamă la capitalul filialei

51. Potrivit jurisprudenţei Curţii, există o prezumţie că societate-mamă exercită efectiv o influenţă decisivă asupra unei filiale deţinute în proporţie de 100 %.

52. Astfel, chiar din Hotărârea AEG rezultă că, în contextul imputării comportamentului anticoncurenţial în cadrul unui grup de întreprinderi, nu este necesar să se analizeze dacă o societate-mamă a utilizat posibilitatea aflată la dispoziţia sa de a influenţa decisiv politica de comercializare şi politica de preţuri ale filialei sale deţinute în proporţie de 100 %. Potrivit Curţii, o filială deţinută în proporţie de 100 % „urmează în mod necesar o politică stabilită de aceleaşi organe statutare" care determină şi politica societăţii-mamă [37].

53. Această jurisprudenţă este confirmată de Hotărârea Stora. Potrivit acesteia, o participaţie de 100 % a societăţii-mamă la capitalul filialei sale legitimează presupunerea că societatea-mamă exercită efectiv o influenţă decisivă asupra comportamentului acestei filiale [38].

54. Faptul că în cazul acestei presupuneri este vorba despre o *prezumţie relativă* rezultă de asemenea din Hotărârea Stora. Potrivit Curţii, în această cauză, societăţii-mamă (în calitate de recurentă) îi revenea obligaţia de a răsturna prezumţia exercitării unei influenţe decisive prin intermediul unor dovezi contrare suficiente [39].

55. Prin trimitere la punctele 28 şi 29 din Hotărârea Stora, recurentele încearcă totuşi să demonstreze că în această hotărâre Curtea a restrâns aplicabilitatea prezumţiei şi a înăsprit condiţiile în care comportamentul unei filiale poate fi imputat societăţii-mamă. Respectivul pasaj din această hotărâre este următorul:

„28 Astfel, contrar celor susţinute de recurentă, Tribunalul nu a considerat că numai deţinerea a 100 % din capital permitea să se stabilească răspunderea societăţii-mamă. Acesta s-a întemeiat de asemenea pe împrejurarea că recurenta nu a contestat că a fost în măsură să influenţeze în mod decisiv politica comercială a filialei sale, fără a aduce, pe de altă parte, elemente de probă în susţinerea afirmaţiilor sale cu privire la autonomia filialei.

37 — Hotărârea AEG (citată la nota de subsol 33, punctul 50).
38 — Hotărârea Stora (citată la nota de subsol 28, punctul 29, a doua frază).
39 — Hotărârea Stora Kopparbergs Bergslags/Comisia, citată la nota de subsol 28 (ultima frază de la punctul 28 şi de la punctul 29).

29 De asemenea, este incorect să se pretindă că astfel Tribunalul a pus în sarcina recurentei obligația de a demonstra independența comportamentului filialei sale. Astfel, în prezența unei deținere a întregului capital al acesteia, Tribunalul putea să presupună în mod legitim, astfel cum a arătat Comisia, că societatea-mamă exercita în mod efectiv o influență decisivă asupra comportamentului filialei sale, în special după ce […] a constatat că în procedura administrativă, recurenta se prezentase «ca fiind, în ceea ce privește societățile din grupul Stora, singurul interlocutor al Comisiei cu privire la încălcarea respectivă». În aceste condiții, recurentei îi revenea obligația de a răsturna această prezumție prin elemente de probă suficiente."

56. Contrar opiniei recurentelor, din acest pasaj al Hotărârii Stora nu rezultă că Curtea s-a îndepărtat de la jurisprudența sa anterioară și că a înăsprit cerințele referitoare la imputarea răspunderii pentru încălcările normelor privind înțelegerile în raporturile dintre societățile-mamă și filiale.

57. Într-adevăr, în cadrul examinării constatărilor Tribunalului, Curtea a prezentat în acest pasaj al hotărârii că acesta „nu a considerat că numai deținerea a 100 % din capitalul permite să se stabilească răspunderea societății-mamă" [40], însă de aici nu se poate deduce că *autorității competente în domeniul concurenței* îi revine obligația să furnizeze din oficiu indicii pentru exercitarea concretă de către societatea-mamă a unei influențe asupra filialei deținute în proporție de 100 % pentru a putea imputa societății-mamă o încălcare a normelor privind înțelegerile săvârșită de filială. Dimpotrivă, prin formularea menționată din Hotărârea Stora se clarifică numai faptul că, în caz de litigiu, societatea-mamă poate contesta existența exercitării unei influențe decisive prin prezentarea de dovezi în sens contrar și, astfel, poate să răstoarne prezumția exercitării influenței, existentă în cazul unei participații de 100 % la capitalul filialei.

58. Acest aspect devine deosebit de clar la lectura precizărilor ulterioare efectuate de Curte în Hotărârea Stora. În această hotărâre se precizează că „în temeiul deținerii întregului capital al acesteia, Tribunalul putea să presupună în mod legitim […] că societatea-mamă exercita efectiv o influență decisivă asupra comportamentului filialei sale" și că recurentei – și anume societății-mamă – îi revenea obligația „să răstoarne această prezumție prin elemente de probă suficiente" [41].

59. Împrejurarea că, în cauza Stora, societatea-mamă a grupului Stora se prezentase ca singura interlocutoare a Comisiei nu poate fi înțeleasă greșit în sensul restrângerii prezumției. Într-adevăr, Curtea, precum anterior

40 — *Ibidem* (punctul 28).

41 — *Ibidem* (punctul 29).

Tribunalul, scoate în evidență această împrejurare în hotărârea sa [42]. Prin utilizarea termenilor introductivi „în special” este însă clarificat faptul că reprezentarea exclusivă a grupului Stora prin societatea-mamă a acestuia a fost considerat numai un punct de vedere suplimentar care nu numai că nu restrânge prezumția, oricum existentă, a exercitării unei influențe decisive, ci, în cel mai bun caz, o poate întări [43].

60. Prin urmare, în Hotărârea Stora, Curtea nu introduce alte condiții în plus față de participarea de 100 % la capitalul filialei. Aceasta rezultă de asemenea dintr-o comparație cu concluziile prezentate de avocatul general Mischo în acea cauză, care apreciase că, pentru a imputa societății-mamă comportamentul filialei, nu este suficientă o participare de 100 % la capitalul acesteia și solicitase încă „un element suplimentar” [44]. Argumentarea sa nu a fost însă preluată de Curte în Hotărârea Stora.

61. Prin urmare, atunci când și-a întemeiat hotărârea pe o prezumție relativă potrivit căreia o societate-mamă care deține 100 % din capitalul filialei sale exercită o influență decisivă asupra comportamentului acesteia [45], Tribunalul s-a menținut în cadrul jurisprudenței anterioare a Curții. Argumentul contrar al recurentelor este, așadar, neîntemeiat.

b) Inexistența unor motive pentru înăsprirea cerințelor privind imputarea către societatea-mamă a răspunderii pentru încălcările normelor privind înțelegerile săvârșite de filială

62. Rămâne să se examineze dacă Curtea ar trebui să considere prezenta cauză o ocazie pentru a înăspri cerințele în domeniul probei în sensul formulei „100 % plus X”, susținută de recurente. Această discuție apare ca necesară tocmai în lumina jurisprudenței mai recente a Tribunalului de Primă Instanță. În această privință trebuie menționate în special Hotărârile DaimlerChrysler [46] și Bolloré [47], pe care recurentele le-au invocat în susținerea opiniei lor.

63. Menționăm înainte de toate că, spre deosebire de susținerile recurentelor, Hotărâ-

42 — *Ibidem*.

43 — A se vedea în acest sens și Hotărârea Tribunalului din 28 februarie 2002, Stora Kopparbergs Bergslags/Comisia (T-354/94, Rec., p. II-843, punctul 68).

44 — Concluziile avocatului general Mischo, prezentate la 18 mai 2000 în cauza Stora (citată la nota de subsol 28, punctul 40, ultima frază și punctul 48).

45 — Punctele 60-62 din hotărârea atacată.

46 — Hotărârea Tribunalului de Primă Instanță din 15 septembrie 2005, DaimlerChrysler/Comisia (T-325/01, Rec., p. II-3319, punctul 219). Această hotărâre este definitivă și irevocabilă.

47 — Hotărârea Tribunalului de Primă Instanță din 26 aprilie 2007, Bolloré/Comisia (T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 și T-136/02, Rep., p. II-947, punctul 132). În prezent, împotriva acestei hotărâri se află pe rolul Curții trei proceduri de recurs care însă nu au ca obiect criteriile pentru a imputa societății-mamă încălcările normelor privind înțelegerile săvârșite de filiala sa. În Concluziile prezentate la 2 aprilie 2009 în cauzele conexe Papierfabrik August Koehler și alții/Comisia (C-322/07 P, C-327/07 P și C-338/07 P), aflate pe rolul Curții, avocatul general Bot propune Curții să anuleze în parte Hotărârea Bolloré/Comisia.

rile DaimlerChrysler și Bolloré nu se orientează nicidecum în aceeași direcție.

64. În ceea ce privește, în primul rând, Hotărârea DaimlerChrysler, cel puțin la o examinare superficială, se pare că într-adevăr, pentru Tribunal, deținerea de către societatea-mamă a unei participații de 100 % la capitalul filialei sale nu este suficientă și că acesta solicită alte indicii pentru dovada exercitării unei influențe decisive. Tribunalul precizează de fapt că „numai deținerea a 100 % din capitalul filialei sale nu este suficientă pentru stabilirea răspunderii societății-mamă” [48]. Imediat în continuarea acestei declarații, Tribunalul precizează însă: „în prezența deținerii întregului capital al filialei, Comisia poate presupune în mod legitim că societatea-mamă exercită în mod efectiv o influență decisivă asupra comportamentului filialei sale” [49]. În plus, Tribunalul subliniază că, în caz de litigiu, societății-mamă îi revine obligația de a răsturna prezumția prin prezentarea unor dovezi suficiente [50].

65. Împrejurarea că societatea-mamă s-a prezentat în procedura administrativă ca singura interlocutoare pentru societățile grupului este considerată – astfel cum indică termenul introductiv „în special” – numai un punct de vedere suplimentar care nu numai că nu restrânge prezumția, oricum existentă, a exercitării unei influențe decisive, ci, în cel mai bun, caz o poate întări [51].

66. Prin urmare, contrar primelor aparențe, hotărârea Tribunalului pronunțată în cauza DaimlerChrysler nu se află în contradicție cu jurisprudența Curții stabilită în cauzele AEG și Stora. Dimpotrivă, în Hotărârea DaimlerChrysler, ca de altfel și în alte câteva hotărâri [52], Tribunalul se orientează în mod strict spre Hotărârile AEG și Stora și aplică exclusiv prezumția relativă a exercitării unei influențe decisive, recunoscută de Curte. Procedând astfel, Tribunalul nu realizează nicio înăsprire a cerințelor de probă în sensul formulei „100 % plus X”.

67. În schimb, situația este diferită în Hotărârea Bolloré. În această hotărâre, Tribunalul precizează: „numai elementul referitor la deținerea întregului capital social al filialei, deși constituie un indiciu puternic al existenței unei puteri decisive de influențare de către societatea-mamă a comportamentului pe piață al filialei, nu este suficient pentru ca societății-mamă să îi fie imputată răspunderea pentru comportamentul filialei [...] Este

48 — Hotărârea DaimlerChrysler, citată la nota de subsol 46 (punctul 219).

49 — *Ibidem*.

50 — *Ibidem* (punctul 220).

51 — Hotărârea DaimlerChrysler, citată la nota de subsol 46 (punctul 219, *in fine*).

52 — Hotărârea din 1 aprilie 1993, BPB Industries și British Gypsum/Comisia (T-65/89, Rec., p. II-389, punctul 149), Hotărârea din 20 aprilie 1999, Limburgse Vinyl Maatschappij și alții/Comisia (T-305/94-T-307/94, T-313/94-T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 și T-335/94, Rec., p. II-931, punctele 961, 984 și 985), Hotărârea din 30 septembrie 2003, Michelin/Comisia (T-203/01, Rec., p. II-4071, punctul 290), Hotărârea din 27 septembrie 2006, Akzo Nobel/Comisia (T-330/01, Rec., p. II-3389, punctele 81-83), Hotărârea din 27 septembrie 2006, Avebe/Comisia (T-314/01, Rec., p. II-3085, punctul 136), și Hotărârea din 27 septembrie 2006, Jungbunzlauer/Comisia (T-43/02, Rec., p. II-3435, punctul 125).

necesară prezentarea unui alt element decât gradul de participare, însă acesta poate consta și în indicii” [53].

68. Prin aceste declarații din cauza Bolloré, Tribunalul de Primă Instanță se îndepărtează de cadrul trasat de Curte în Hotărârile AEG și Stora [54]. Tribunalul se orientează mai degrabă spre concluziile prezentate de avocatul general Mischo în cauza Stora, pe care le citează în mod expres, dar la care Curtea nu s-a raliat în ceea ce privește acest aspect. De fapt, aceste concluzii solicită „un element suplimentar în raport cu gradul de participare”, care poate consta în indicii [55]. În precizările ulterioare din Hotărârea Bolloré, Tribunalul, plecând atât de la constatările Comisiei în procedura administrativă, cât și de la argumentele prezentate de părți în procedura judiciară, examinează diferite elemente ale situației de fapt pentru a stabili dacă acestea conțin indicii în favoarea sau împotriva unei influențe decisive a societății Bolloré asupra filialei sale [56]. Prin aceasta, în Hotărârea Bolloré, Tribunalul a înăsprit cerințele pentru dovedirea exercitării de către societatea-mamă a unei influențe decisive asupra filialei sale, în sensul formulei „100 % plus X”.

69. Nu considerăm că Curtea trebuie să își însușească opinia juridică exprimată de Tribunalul de Primă Instanță în Hotărârea Bolloré. În cazul în care în acea hotărâre Tribunalul voia numai să continue jurisprudența anterioară, atunci a ignorat cadrul trasat de Curte în Hotărârile AEG și Stora [57] și a șters diferența dintre existența unui control și exercitarea efectivă a acestuia [58]. În schimb, în măsura în care Tribunalul a vrut să depășească în mod deliberat cadrul jurisprudenței anterioare, atunci nu a furnizat nicio motivare în acest sens.

70. În plus, nu vedem niciun motiv convingător pentru înăsprirea cerințelor cu privire la probe prin aplicarea formulei „100 % plus X”.

71. Punerea în aplicare efectivă a dreptului concurenței necesită norme clare. O prezumție precum cea recunoscută de Curte în Hotărârile AEG și Stora și care permite Comisiei, în calitate de autoritate competentă în domeniul concurenței, să impute societății-mamă răspunderea pentru încălcările normelor privind înțelegerile săvârșite de filiala sa deținută în proporție de 100 % creează securitate juridică și este ușor de aplicat în practică.

72. În general, prezumțiile nu sunt deloc străine dreptului concurenței [59]. Dimpotrivă, din particularitățile regimului probelor în

53 — Hotărârea Bolloré/Comisia, citată la nota de subsol 47 (punctul 132).

54 — În această privință, a se vedea punctele 51-60 din prezentele concluzii.

55 — Concluziile avocatului general Mischo prezentate în cauza Stora, citate la nota de subsol 28 (punctul 48).

56 — Hotărârea Bolloré, citată la nota de subsol 47 (punctele 133-150).

57 — A se vedea în această privință punctele 51-60 din prezentele concluzii.

58 — A s vedea punctul 47 din prezentele concluzii.

59 — A se vedea, de exemplu, Hotărârea Comisia/Anic Partecipazioni, citată la nota de subsol 26 (punctele 121 și 126), Hotărârea din 8 iulie 1999, Hüls/Comisia (C-199/92 P, Rec., p. I-4287, punctele 162 și 167), precum și Hotărârea Aalborg Portland și alții/Comisia, citată la nota de subsol 25 (punctul 81).

cazul încălcărilor normelor de concurență rezultă că autoritățile sau particularii cărora le revine sarcina probei trebuie să aibă posibilitatea de a trage anumite concluzii pe baza experienței rezultate din derularea tipică a evenimentelor [60].

73. Dacă într-un grup de întreprinderi societatea-mamă deține 100 % din capitalul filialei sale, atunci societatea-mamă este în măsură – astfel cum s-a menționat deja [61] – să exercite o influență decisivă asupra filialei sale. Astfel, aceasta dispune de dreptul exclusiv de a desemna membri în organele de conducere ale filialei și deseori aceleași persoane se află în organele ambelor societăți. În plus, din participația de 100 % rezultă că interesele altor deținători de părți sociale nu pot fi luate în considerare nici la adoptarea deciziilor strategice, nici în administrarea curentă a filialei. Prin urmare, se ajunge la o sincronizare completă a intereselor societății-mamă și ale filialei deținute în proporție de 100 %. În aceste condiții, concluzia evidentă este că filiala nu își stabilește în mod autonom comportamentul pe piață, ci acționează în conformitate cu dorințele societății-mamă [62].

74. Recurgerea la o prezumție precum cea discutată aici nu duce la o inversare a sarcinii probei care să fie incompatibilă cu prezumția de nevinovăție [63]. Dimpotrivă, se stabilește numai *nivelul probatoriu necesar* [64] care trebuie respectat pentru a stabili dacă răspunderea din domeniul normelor privind înțelegerile trebuie imputată societății-mamă sau filialei. Întrucât participația de 100 % a societății-mamă la capitalul filialei sale permite *prima facie* să se tragă concluzia că influența decisivă este exercitată efectiv, societății-mamă îi revine obligația să răstoarne exact această concluzie prin prezentarea unor dovezi concludente în sens contrar. În cazul în care nu o răstoarnă, această concluzie îndeplinește cerințele din domeniul sarcinii probei [65]. Cu alte cuvinte, este vorba despre o interacțiune a sarcinilor de a administra probele, care este anterioară problemei sarcinii obiective a probei [66].

60 — În această privință, a se vedea concluziile pe care le-am prezentat la 19 februarie 2009 în cauza T-Mobile Netherlands și alții (Hotărârea din 4 iunie 2009, C-8/08, Rep., p. I-4529, punctul 89).

61 — A se vedea punctul 48 din prezentele concluzii.

62 — A se vedea în acest sens Concluziile avocatului general Warner prezentate la 22 ianuarie 1974 în cauza Commercial Solvents/Comisia (6/73 și 7/73, Rec., p. 223, 266).

63 — Cu privire la prezumția de nevinovăție, a se vedea articolul 6 al doilea paragraf din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (semnată la Roma la 4 noiembrie 1950) și articolul 48 primul paragraf din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (proclamată prima dată la Nisa la 7 decembrie 2000, JO C 364, p. 1, și a doua oară la Strasbourg, la 12 decembrie 2007, JO 2007, C 303, p. 1), care, chiar dacă nu produc în prezent efecte obligatorii comparabile cu cele ale dreptului primar, pot constitui o sursă de referință juridică.

64 — Din nivelul probatoriu necesar rezultă condițiile în care un fapt poate fi considerat dovedit. Acesta se distinge de sarcina probei. Sarcina probei determină, pe de o parte, persoana care trebuie să prezinte faptele și, după caz, să aducă mijloacele de probă aferente (sarcina *subiectivă* sau *formală* a probei, denumită de asemenea sarcina administrării probelor). Pe de altă parte, prin repartizarea sarcinii probei se stabilește partea care suportă riscul unei neelucidări a situației de fapt, respectiv riscul imposibilității dovedirii unei afirmații (sarcina *obiectivă* sau *materială* a probei). A se vedea, în completare, analiza noastră din Kokott, J., *Beweislastverteilung und Prognoseentscheidungen bei der Inanspruchnahme von Grund- und Menschenrechten,* Berlin/Heidelberg, 1993, p. 12 și următoarele.

65 — A se vedea în același sens – deși într-un context puțin diferit – Hotărârea Aalborg Portland și alții/Comisia, citată la nota de subsol 25 (punctul 79), precum și Hotărârea din 13 iulie 1989, Lucazeau și alții (110/88, 241/88 și 242/88, Rec., p. 2811, punctul 25).

66 — A se vedea de asemenea concluziile pe care le-am prezentat la 8 decembrie 2005 în cauza Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied/Comisia (C-105/04 P, Rec., p. I-8725, punctul 73) și concluziile prezentate în cauza T-Mobile Netherlands și alții, citată la nota de subsol 60 (punctul 89).

75. Interesele societăţii-mamă nu sunt afectate printr-o prezumţie precum cea în discuţie aici. Societatea-mamă este liberă să răstoarne, într-un caz concret, prezumţia exercitării unei influenţe decisive, prezumţie care se întemeiază pe experienţă, prin demonstrarea faptului că a acţionat cu reţinere şi că nu a influenţat comportamentul pe piaţă al filialei sale [67]. Faptele şi informaţiile care sunt necesare în acest scop îşi au oricum originea în sferele interne ale întreprinderii constituite din societatea-mamă şi din filială. De aceea este justificat în orice caz să se impună acestora din urmă sarcina administrării probelor respective.

76. În acest context, apreciem că Curtea ar trebuie să confirme faptul că în cazul unei participaţii de 100 % a societăţii-mamă la capitalul filialei sale există o prezumţie relativă a exercitării unei influenţe decisive a societăţii-mamă asupra filialei sale.

c) Alte consideraţii

77. În sfârşit, examinăm două critici ale recurentelor care vizează dovada existenţei sau a lipsei autonomiei unei filiale deţinute în proporţie de 100 % în raport cu societatea sa mamă.

78. În primul rând, recurentele susţin că Tribunalul a ignorat cerinţele care rezultă din dreptul la apărare în ceea ce priveşte procedura administrativă desfăşurată în faţa Comisiei. Astfel, Comisiei îi revine obligaţia de a prezenta dovezile pentru lipsa de autonomie a filialei încă din stadiul comunicării privind obiecţiunile. Cu toate acestea, în speţă, Comisia a abordat această problemă doar în decizia în litigiu.

79. Dacă se porneşte – astfel cum am propus – de la prezumţia că o societate-mamă exercită o influenţă decisivă asupra filialei deţinute în proporţie de 100 %, atunci această critică este nefondată. Prezumţia menţionată eliberează de fapt Comisia de obligaţia de a invoca ea însăşi vreo dovadă pentru lipsa unei autonomii a filialei deţinute în proporţie de 100 %, precum şi de obligaţia de a asculta părţile cu privire la acest aspect.

80. Comisia este obligată numai să indice în mod clar în comunicarea privind obiecţiunile persoana juridică împotriva căreia s-ar putea aplica amenzi, iar comunicarea privind obiecţiunile trebuie să fie adresată exact acestei persoane juridice [68]. Pentru a stabili răspun-

67 — În mod corect Comisia menţionează în această privinţă următoarele exemple: a) societatea-mamă este o societate de investiţii şi se administrează ca simplu investitor financiar; b) societatea-mamă deţine numai temporar şi pentru scurt timp o participaţie de 100 % la capitalul filialei; c) societatea-mamă este împiedicată din motive juridice să îşi exercite complet, în proporţie de 100 %, controlul asupra filialei. A se vedea, în plus, exemplele prezentate de avocatul general Warner în cauza Commercial Solvents (concluziile citate la nota de subsol 62).

68 — Hotărârea din 16 martie 2000, Compagnie maritime belge transports şi alţii/Comisia (C-395/96 P şi C-396/96 P, Rec., p. I-1365, punctele 143 şi 146), Hotărârea din 2 octombrie 2003, ARBED/Comisia (C-176/99 P, Rec., p. I-10687, punctul 21), precum şi Hotărârea Aalborg Portland şi alţii/Comisia, citată la nota de subsol 25 (punctul 60).

derea unei societăți-mamă pentru încălcările normelor privind înțelegerile săvârșite de filiala sa deținută în proporție de 100 %, este suficient ca, în principiu, Comisia să prezinte structura participațiilor la capital în comunicarea privind obiecțiunile.

81. Prin urmare, societății-mamă îi revine obligația să răstoarne prezumția exercitării unei influențe decisive prin probe contrare concludente. În măsura în care aceasta nu a prezentat deja astfel de probe contrare în cursul procedurii de investigație, are ocazia de a furniza aceste probe în răspunsul scris la comunicarea privind obiecțiunile, precum și în cadrul unei eventuale audieri. În ceea ce privește Comisia, aceasta trebuie să evalueze respectivele probe contrare și, în acest cadru, să revizuiască concluziile provizorii pe care le-a tras în comunicarea privind obiecțiunile [69].

82. Este incontestabil că aceste cerințe au fost respectate în prezenta cauză.

83. În al doilea rând, recurentele critică declarația Tribunalului de Primă Instanță potrivit căreia societatea-mamă poate fi considerată răspunzătoare în solidar în măsura în care nu dovedește că filiala sa „nu aplică în esență directivele emise de aceasta și, în consecință, se comportă în mod autonom pe piață” [70]. Astfel, Tribunalul reduce în mod nelegal posibilitatea de a face proba contrară numai la cazurile în care societatea-mamă a dat instrucțiuni filialei și acestea nu au fost respectate.

84. Nici acest argument nu este convingător. Acesta se bazează pe o lectură vădit eronată a hotărârii atacate, în cadrul căreia un singur pasaj – într-adevăr neclar – din motivarea hotărârii este scos din context. Dacă se ține seama de restul motivelor hotărârii atacate, atunci rezultă cu suficientă claritate că Tribunalul a vrut să admită toate dovezile contrare invocate de societatea-mamă și care „pot demonstra autonomia” [71] filialei. Aceasta include și cazurile în care societatea-mamă nu a dat nicio instrucțiune filialei sale.

d) Concluzie intermediară

85. Având în vedere considerațiile anterioare, primul aspect al motivului de recurs este nefondat.

69 — Hotărârea din 7 iunie 1983, Musique Diffusion française și alții/Comisia (100/80-103/80, Rec., 1825, punctul 14), Hotărârea Aalborg Portland și alții/Comisia, citată la nota de subsol 25 (punctul 67), Hotărârea din 10 mai 2007, SGL Carbon/Comisia (C-328/05 P, Rep., p. I-3921, punctul 62), precum și Hotărârea din 10 iulie 2008, Bertelsmann și Sony Corporation of America/Impala (C-413/06 P, Rep., p. I-4951, punctul 63).

70 — Punctul 62 din hotărârea atacată.

71 — Punctul 60 ultima frază din hotărârea atacată.

3. Obiectul de referință al influenței decisive a societății-mamă (al doilea aspect al motivului de recurs)

86. Prin intermediul celui de al doilea aspect al motivului de recurs, recurentele critică punctele 64 și 65 din hotărârea atacată, în care Tribunalul a ignorat aspectul care trebuie să constituie obiectul influenței decisive a societății-mamă în raport cu filiala sa pentru a justifica imputarea răspunderii pentru încălcările normelor privind înțelegerile săvârșite de filială. În mod greșit, Tribunalul se referă în acest context la toate „legăturile organizatorice, economice și juridice" dintre societatea-mamă și filială. În mod corect, singurul criteriu relevant este exercitarea influenței asupra *politicii comerciale* stricto sensu, și anume asupra stabilirii comportamentului pe piață al filialei.

87. În această privință trebuie să se observe că lipsa autonomiei filialei din punctul de vedere al comportamentului său pe piață este numai unul dintre elementele de legătură pe care se poate întemeia imputarea către societatea-mamă a răspunderii din domeniul normelor privind înțelegerile. Nu este vorba despre singurul punct de legătură, deoarece, potrivit jurisprudenței Curții, imputarea răspunderii către societatea-mamă este posibilă „în special" atunci când, în pofida personalității juridice proprii, filiala nu își stabilește comportamentul în mod autonom [72]. Chiar această împrejurare contrazice opinia recurentelor, potrivit căreia imputarea unui comportament contrar normelor privind înțelegerile depinde numai de influența pe care societatea-mamă o exercită asupra filialei în ceea ce privește politica comercială *stricto sensu* a acesteia.

88. Pe plan foarte general, imputarea comportamentului contrar normelor privind înțelegerile este întotdeauna posibil atunci când societatea-mamă și filiala constituie o *entitate economică unică* și pot fi, așadar, considerate o *întreprindere unică*. Cu alte cuvinte, imputarea răspunderii din domeniul normelor privind înțelegerile către societatea-mamă se realizează „în considerarea unității de grup astfel formate" [73].

89. Cu toate acestea, chiar dacă autonomia filialei este examinată din punctul de vedere al politicii sale comerciale *stricto sensu*, nu este absolut necesar ca influența decisivă a societății-mamă să rezulte din instrucțiuni concrete, din directive sau din drepturi de codecizie cu privire la formarea prețurilor, la activitățile de fabricare și de distribuție sau la alte puncte de vedere esențiale pentru comportamentul pe piață. Astfel de instrucțiuni sunt numai un indiciu deosebit de evident al existenței unei influențe decisive a societății-mamă asupra politicii comerciale a filialei sale [74]. Lipsa acestora nu permite totuși vreo concluzie obligatorie în sensul unei eventuale autonomii a filialei.

72 — Hotărârile citate la nota de subsol 31, Imperial Chemical Industries/Comisia (punctul 133), Geigy/Comisia (punctul 44) și Europemballage și Continental Can/Comisia (punctul 15).

73 — A se vedea Hotărârea Imperial Chemical Industries/Comisia, citată la nota de subsol 31 (punctele 132 și 133), și Hotărârea Geigy/Comisia, citată la nota de subsol 31 (punctul 44).

74 — În această privință, a se vedea, de exemplu, hotărârile citate la nota de subsol 31, Imperial Chemical Industries/Comisia (punctele 137 și 138) și Geigy/Comisia (punctul 45).

90. Cu atât mai mult, nu prezintă importanță dacă societatea-mamă a intervenit în administrarea cotidiană a filialei sale sau dacă activitățile anticoncurențiale ale filialei sunt urmarea unei instrucțiuni a societății-mamă ori erau cunoscute de aceasta [75].

91. O societate-mamă poate exercita o influență decisivă asupra filialelor sale și atunci când nu face uz de drepturi concrete de codecizie și când se abține să dea instrucțiuni sau directive concrete cu privire la anumite elemente ale politicii comerciale. Astfel, o politică comercială unitară într-un grup de întreprinderi poate să rezulte de asemenea *indirect* din totalitatea legăturilor economice și juridice dintre societatea-mamă și filialele sale [76]. Invers, lipsa unei astfel de politici comerciale unitare între societatea-mamă și filială poate fi constatată de asemenea numai în temeiul unei aprecieri a tuturor legăturilor economice și juridice existente între acestea [77].

92. De exemplu, influența societății-mamă asupra filialelor sale în ceea ce privește strategia întreprinderii, politica întreprinderii, planurile operaționale, investițiile, capacitățile, resursele financiare, resursele umane și aspectele juridice poate avea indirect efecte asupra comportamentului pe piață al filialelor și al întregului grup de întreprinderi. În plus, Comisia semnalează în mod corect că chiar și simpla apartenență a unei societăți la un grup de întreprinderi poate avea influență asupra comportamentului acesteia pe piață, de exemplu cu privire la societatea cu care aceasta poate concura în mod activ.

93. Aspectul decisiv este în final dacă, pe baza intensității influenței sale, societatea-mamă poate orienta comportamentul filialei sale într-o asemenea măsură încât ambele să fie considerate o entitate economică unică.

94. Având în vedere că, prin urmare, trebuie să se ia în considerare relația generală dintre societatea-mamă și filială, la punctul 65 din hotărârea atacată, Tribunalul a subliniat în mod corect importanța „legăturilor organizatorice, economice și juridice” dintre acestea, în loc să se limiteze numai la politica comercială *stricto sensu*.

95. Recurentele obiectează că în acest mod se instituie o răspundere independentă de culpă („strict liability”) a societății-mamă a unui grup de întreprinderi pentru încălcările normelor privind înțelegerile săvârșite de

75 — În această privință, versiunea engleză a Hotărârii Imperial Chemical Industries/Comisia, citată la nota de subsol 31 (punctul 133), poate induce în eroare. Astfel, expresia „in all material respects” ar putea fi înțeleasă în sensul că filiala trebuie să urmeze în toate amănuntele instrucțiunile societății sale mamă. Faptul că exact aceasta din urmă nu este avută în vedere este confirmat de singura versiune lingvistică cu efect obligatoriu a hotărârii – versiunea olandeză – („in hofdzaak”), precum și o comparație cu versiunea în limba franceză („pour l’essentiel”), care este limba de deliberare.

76 — În special în jurisprudența mai recentă, Curtea subliniază aceste legături economice și juridice. A se vedea Hotărârea Metsä-Serla și alții/Comisia, citată la nota de subsol 31 (punctul 27), Hotărârea Aristrain/Comisia, citată la nota de subsol 31 (punctul 96), și Hotărârea Dansk Rørindustri și alții/Comisia, citată la nota de subsol 18 (punctul 117). A se vedea de asemenea Hotărârea din 11 decembrie 2007, ETI și alții, citată la nota de subsol 2 (punctul 49).

77 — Se înțelege de la sine că, în acest context, personalitatea juridică proprie a filialei este la fel de puțin decisivă ca și simpla împrejurare că aceasta dispune de organe proprii (a se vedea Hotărârile Imperial Chemical Industries/Comisia, punctul 132, Geigy/Comisia, punctul 44, și Europemballage și Continental Can/Comisia, punctul 15, toate citate la nota de subsol 31).

filialele sale, ceea ce încalcă principiul răspunderii personale.

96. Acest argument nu este convingător.

97. Faptul că societatea-mamă a unui grup de întreprinderi, care exercită o influenţă decisivă asupra filialelor sale, poate fi considerată răspunzătoare în solidar pentru încălcările normelor privind înţelegerile săvârşite de acestea nu reprezintă nicidecum o excepţie de la principiul răspunderii personale [78], ci este tocmai o expresie a acestui principiu, deoarece societatea-mamă şi filialele care se află sub influenţa decisivă a acesteia formează împreună o întreprindere unică în sensul dreptului concurenţei, pentru care sunt răspunzătoare [79]. În cazul în care această întreprindere încalcă cu intenţie sau din neglijenţă normele de concurenţă, şi anume articolul 81 CE şi articolul 53 din Acordul privind SEE, aceasta atrage răspunderea personală colectivă a tuturor entităţilor juridice din structura grupului de întreprinderi, indiferent dacă este vorba despre societatea-mamă sau despre o filială [80].

98. Această formă a răspunderii din domeniul normelor privind înţelegerile nu are nimic în comun nici cu răspunderea independentă de culpă („strict liability"). Dimpotrivă, astfel cum s-a menţionat deja, societatea-mamă este una dintre entităţile juridice ale întreprinderii care a săvârşit cu vinovăţie o încălcare a dreptului concurenţei. Mai simplu, s-ar putea spune că aceasta (împreună cu toate filialele aflate sub influenţa sa decisivă) este personificarea juridică a întreprinderii care a încălcat cu vinovăţie normele de concurenţă.

99. Într-adevăr, este posibil ca, la momentul săvârşirii încălcării, societatea-mamă să nu fi apărut în mod direct în prim plan, de exemplu prin participarea propriului personal la reuniunile participanţilor la înţelegere, însă aceasta nu schimbă cu nimic răspunderea sa (sau partea sa din răspundere) pentru încălcare. În calitate de societate-mamă care exercită o influenţă decisivă asupra filialelor sale, aceasta trage sforile în cadrul grupului de întreprinderi. Răspunderea sa pentru încălcările normelor privind înţelegerile săvârşite în cadrul grupului de întreprinderi nu poate fi pur şi simplu pasată filialelor.

100. În sfârşit, trebuie menţionat că recurentele reproşează Tribunalului şi o insuficienţă a motivării. Recurentele consideră ca fiind „vagi" şi „de neînţeles" informaţiile pe care o societate-mamă trebuie să le prezinte pentru a putea dovedi că nu există nicio entitate economică unică între aceasta şi filialele sale [81].

78 — Cu privire la principiul răspunderii personale, a se vedea punctul 39 din prezentele concluzii şi jurisprudenţa citată la nota de subsol 26.

79 — În această privinţă, a se vedea punctele 42 şi 43 din prezentele concluzii.

80 — A se vedea în acest sens şi Hotărârea Imperial Chemical Industries/Comisia, citată la nota de subsol 31 (punctul 141).

81 — În această privinţă, recurentele se referă la punctul 65 din hotărârea atacată.

101. Și acest reproș este nefondat. În ceea ce privește noțiunea de entitate economică unică, este vorba despre o noțiune juridică obișnuită care este utilizată în mod regulat în legătură cu articolul 81 CE și cu articolul 53 din Acordul privind SEE. În ceea ce privește dovezile care trebuie prezentate, în mod natural, Tribunalul nu putea să realizeze o enumerare exhaustivă deoarece, potrivit propriilor declarații, totul depinde de împrejurările fiecărui caz concret [82]. Cu toate acestea, din considerațiile subsecvente din hotărârea atacată rezultă cu claritate ce fel de informații intenționa să obțină Tribunalul în prezenta cauză [83].

102. În realitate, această ultimă critică a recurentelor are ca obiect mai puțin o insuficiență a motivării, cât punerea în discuție a temeiniciei considerațiilor Tribunalului. Astfel cum am menționat deja, această critică nu poate fi reținută.

103. În consecință, și al doilea aspect al motivului de recurs este nefondat.

82 — Hotărârea atacată, punctul 65, *in fine*.

83 — Punctul 66 coroborat cu punctele 67-85 din hotărârea atacată.

C — Sinteză

104. Prin urmare, argumentele recurentelor sunt în totalitate admisibile, dar nefondate, astfel încât recursul trebuie să fie respins.

V — Cheltuieli de judecată

105. În temeiul articolului 122 primul paragraf din Regulamentul de procedură, Curtea se pronunță asupra cheltuielilor de judecată atunci când recursul este respins. În conformitate cu articolul 69 alineatul (2) prima teză coroborat cu articolul 118 din Regulamentul de procedură, partea care cade în pretenții este obligată, la cerere, la plata cheltuielilor de judecată. Potrivit articolului 69 alineatul (2) a doua teză din Regulamentul de procedură, Curtea decide asupra repartizării cheltuielilor de judecată în cazul în care mai multe părți cad în pretenții.

106. Întrucât Comisia a prezentat o cerere în acest sens, se impune obligarea recurentelor la plata cheltuielilor de judecată, deoarece au căzut în pretenții. Acestea trebuie să suporte în solidar cheltuielile de judecată întrucât au introdus împreună recursul.

VI — Concluzie

107. Pentru aceste motive, propunem Curții să hotărască după cum urmează:

1) Respinge recursul.

2) Obligă în solidar Akzo Nobel NV, Akzo Nobel Nederland BV, Akzo Nobel Chemicals International BV, Akzo Nobel Chemicals BV și Akzo Nobel Functional Chemicals BV la plata cheltuielilor de judecată.